

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra církevních dějin

Teologické nauky

Jan Krbec

Vznik tolerančních sborů na území Pardubického vikariátu

vedoucí práce: PhDr. ThLic. Jitka Jonová Th.D.

„Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedl v seznamu literatury.“

Poděkování

Rád bych poděkoval všem, kteří mi pomáhali a podporovali mě nejen při psaní mé bakalářské práce, ale během celého studia. Můj zvláštní dík patří panu Mgr. Aleši Kozárovi PhD., FFUpce, doc. Daliboru Antalíkovi Dr., FFCuni. a faráři českobratrské církve evangelické v Bukovce a Mgr.Františku Plecháčkovi faráři českobratrské církve evangelické v Pardubicích, za ochotu a poskytnutí veškerých potřebných materiálů pro mou práci, a paní PhDr. ThLic. Jitce Jonové, ThD. za odborné vedení bakalářské práce a hlavně za její cenné rady, připomínky a čas.

Obsah

Obsah.....	4
Úvod.....	5
1. Situace v Čechách v době pobělohorské až do Tolerančního patentu 1781.	6
Katolické missie	1 0
Marie Terezie, přístup k nekatolictví.....	1 2
Vydání Tolerančního patentu.....	1 3
Toleranční přihlášky a Duchovní komise.....	1 5
Vztah šlechty a katolické hierarchie k tolerančnímu patentu.....	1 6
2. Vznik a život tolerančního sboru v Bukovce.....	1 8
Počátky Bukovského sboru.....	2 0
Spojení sborů v Krakovanech a Bukovce.....	2 2
Znovu osamostatnění sboru a působení Jana Boryho.....	2 3
Josef Dobiáš, kazatel a historik.....	2 5
Stavba nového kostela.....	2 7
Evangelická škola v Živanicích.....	2 8
Poválečná léta bukovského sboru a současnost.....	3 0
Život sboru na přelomu tisíciletí.....	3 1
3. Pardubický reformovaný sbor.....	3 2
Sborový život a budování chrámu Pardubicích.....	3 3
Samostatný farní sbor.....	3 6
Závěr.....	3 8
Seznam pramenů a literatury.....	3 9

Úvod

Cílem bakalářské práce "Vznik tolerančních sborů na území pardubického vikariátu" je zamyšlení nad těžkostmi, které provázeli křesťany nekatolíky v době pobělohorské až do Tolerančního patentu a následně při vzniku a formování prvních tolerančních sborů. Nekatolíci museli nejprve čelit represím ze strany katolické církve i když se jednalo spíše o hlomození, neboť nejvyšším kanonickým trestem byla exkomunikace a k té církve sahá jen zcela zřídka. Horší následky mělo převzetí "ochrany" čistoty víry mocí světskou, která se nerozpakovala používat žádných prostředků k prosazení svého. Celá záležitost se tak zvrtila v boj o moc státu a panovníka a katolická církev k tomu měla být ideovou oporou. Jednota víry má být také jednotou státního zřízení, různorodost víry je roztříštěnost státu a známka jeho slabosti. To byla filozofie vládnoucího rodu Habsburků až do vlády královny Marie Terezie, která jako poslední z Habsburků jinověrectví odmítala. Po její smrti se začala situace měnit. Nastoupilo období osvícenectví, kdy mocnáři nyní již Habsbursko - Lotriňští nejprve nekatolíky "trpěli" a pak i zrovnoprávnili s katolickou církví.

Po Tolerančním patentu už nové evangelické sbory nemusely čelit tlaku z venčí, ale jaksi zevnitř. Původní bratrské soužití podzemní církve se najednou dostalo do soukolí běžného života. Touha po bohoslužebném shromáždění, slyšení Božího Slova a Večeře Páně je zastíněna ekonomickými těžkosti, nejednotou v rozhodování, nedbalostí a někdy i hrabivostí jedinců, které narušovaly soudržnost sborů a vedly k odpadu jejich členů k bezvěrectví nebo v lepším případě k návratu do katolické církve.

Svou práci jsem rozdělil do tří částí. V první části chci připomenout běh událostí na Pardubicku v době pobělohorské, následně rekatolizace v kraji až do Tolerančního patentu v roce 1781. Ve druhé části se pak zabývám vznikem a formováním tolerančního sboru v Bukovce a ve třetí části ustanovení reformovaného sboru v Pardubicích. Snažím se zde přiblížit těžkosti jejich zrodu, kde jeden sbor je čistě toleranční a druhý sice z tolerančního vzešel, ale byl oddělen v pozdější době. Sbor v Bukovce jsem si vybral proto, že jej dobře znám a ač jsem římský katolík, je mi velice blízký. 34 let tam působil můj děda František Hrouda, jako farář. Pardubický sbor je druhým evangelickým sborem na území pardubického vikariátu. Na rozdíl od sboru v Bukovce nevznikl samostatně, ale oddělil od mateřského tolerančního sboru až za první republiky, jeho "zrození" je tedy úplně jiné.

I přesto, že se při vzniku obou sborů předpokládaly velké problémy ekonomického rázu, jako například nedostatek financí při pořizování nebo stavbě církevních budov, zajišťování provozu sboru a pod. ukázalo se, že větším problémem byla nesoudržnost sborových členů, neochota něco obětovat ba i nesnášenlivost k sobě navzájem. To vedlo k odchodům členů od sboru, ale i k ekonomickým ztrátám. Na druhé straně byly jedinci, kteří byly pro svůj sbor velkým přínosem. Pracovali s velkým nasazením na jejich rozvoji a snažili se urovnávat spory. Oba sbory jsou poměrně malé, mají tedy i podobné problémy a provozní těžkosti, které se zde snažím popsat.

Ve své práci jsem kromě archivních pramenů z farních spisoven Bukovského a Pardubického sboru notně čerpal z díla Aleše Kozára a faráře Josefa Dobiáše, kteří se ve svých publikacích podrobně věnují vzniku a životu sboru v Bukovce a jubilejního almanachu vydaného ke 111. výročí postavení kostela v roce 2008 Pardubicích. Pro nastínění doby pobělohorské a událostem předcházejícím před a po vyhlášení Tolerančního patentu jsem čerpal především z děl Evy Melounové, Arnošta Denise, Zdeňka R. Nešpora a dalších.

1. Situace v Čechách v době pobělohorské až do Tolerančního patentu 1781.

V českých zemích na počátku 17. stol. převažovala protestantská víra. Byli zde staroutraktisté a novoutraktisté, kteří se hlásili k husictví, ale na které již působily vlivy reformace luterské i kalvínské. Vedle nich pak působila domácí Jednota bratrská a stoupenci v Evropě pronásledovaných směrů jako byly např. novokřtění. Katolická církev toto nelibě nesla, protože Habsburkové jakožto panovníci byly vyznání římsko-katolického, měl poddaný lid podle augšpurského náboženského míru z roku 1555 prosazujícím heslo "Cuius regio, eius religio", volit stejnou víru. Na druhé straně šlechta žádala po poddaných totéž, tedy příslušnost ke konfesi, k jaké příslušela sama. K oficiálnímu a nutno říci, že i násilnému sjednocení došlo až po bitvě na Bílé Hoře. Zatím co do té doby byla většina země nekatolická, události pobělohorské situaci zcela otočily. Vítězná vládnoucí rodina Habsburská byla katolická a panovník byl přesvědčen, "že nejlepší situace je ve státě, kde panovník a obyvatelstvo vyznává stejnou, katolickou víru."¹ Katolicismus tak byl jediný oficiálně povolený náboženský směr, ostatní vyznání byla zakázána. "Všichni, kteří by nechtěli přijmout víru katolickou a zcela se zříci protestantské bohoslužby, měli opustit území Čech. Do roku 1650 takto odešlo především do Luže, Saska, Slezska a Polska kolem 30 tisíc rodin a přinejmenším stejný počet odešel ilegálně. Jenom do Saska to mohlo být až 150 tisíc jedinců." ²

Obdobná situace byla na venkově, kde odešel srovnatelný počet obyvatel jako z měst. Někdy se téměř vyprázdnily celé vesnice a proto bylo stěhování venkovskému lidu zakázáno. Katolická duchovní správa venkova se také mnohde jevila jako velmi slabá. Spousta obcí neměla vlastního duchovního a ten, který administroval danou lokalitu, sem zajížděl jen zřídkka. Jeho správní území bylo navíc veliké. Mohlo dosahovat 50 km² a obyvatel na takovémto území bývalo kolem dvou tisíc. Pro jednoho kněze, který spravoval i dvě farnosti, bylo nemožné vše obsáhnout a mít podrobný přehled. Navíc finanční zajištění duchovních nebylo na patřičné úrovni, (jeden z aspektů jejich nedostatku) a tak si obvykle nemohl dovolit objíždět pravidelně všechna jím spravovaná místa povozem.³ Za třicetileté války rekatolizace, původně velmi dynamická a tvrdá, vážla jak svobodných, tak i poddaných ve městech a vesnicích. Je zde zaznamenán

¹ MIKULEC, Jiří. *Rekatolizace šlechty v Čechách*. HavranPraha, 2005. s.71

² DENIS, Arnošt. *Čechy po Bílé hoře, díl III*. Nakl.Šolc a Šimaček, 1931 s.115

³ BÍLÝ, Jiří. *Jezuita Antonin Koniáš, osobnost a doba*, Vyšehrad 1996. s.74

a posléze se zastavila úplně. Venkov se tak stal útočištěm nekatolických kněží, kteří se tajně zdržovali v zemi a proto je venkovské prostředí i nadále protestantské, tu více tu méně veřejně. Odhaduje se, že 2/3 všech obyvatel bylo nekatolíků. V roce 1651 vznikl na základě patentu místodržících, Soupis poddaných podle víry, který obsahuje záznamy jak svobodných, tak i poddaných ve městech a vesnicích. Je zde zaznamenán jejich stav, věk, povolání a náboženské vyznání.⁴ Mezi nekatolické kraje tehdy patřilo především východočeské Chrudimsko (hlavně polabský a podkrkonošský venkov, tedy Královéhradecko) a také podstatná část Moravy. Pozadu ale nezůstávaly ani severní a střední Čechy.⁵ Situaci měla řešit Rekatolizační komise, která byla složena jak z duchovních, tak i světských osob. Pro všechny kraje byla pouze jediná. Financování reformačních komisí a výdajů s tím spojených mělo být zajištěno, podle záměru císařské kanceláře ze dvou zdrojů. Prvním zdrojem byl stát. Finance byly vyhrazeny z rozpočtu a tzv. daně solní, tedy daně ze soli. Toto řešení navrhl zastánce nenásilné a umírněné rekatolizace, kardinál Harrach.⁶ Tato částka měla být použita k výplatám všeho katolického duchovenstva. Ostatní finance měla poskytnout příslušná územní šlechta. Bohužel, jak už to bývá zvykem, k vlastnímu duchovenstvu se dostalo, pokud vůbec něco, tak velmi zanedbatelná částka. Spíše peníze z této "solní" pokladny mizely kdesi v pokladnicích arcibiskupských úředníků, klášterů a nebo přímo arcibiskupa. Rovněž příspěvky šlechty vázly nebo je šlechta fyzicky vůbec nevydala.⁷

Co zanedbávala pastorační péče na poli technicko - správním, to se dohánělo na poli zbožnosti. Baroko se vyznačuje především rozvíjením kultu Mariánského, vznikla spousta poutních míst, v polovině 18 stol. je jich až 390.⁸ Mezi Mariánskými poutními tituly bezkonkurenčně vede: Nanebevzetí Panny Marie; Panna Maria Sedmibolestná a Narození Panny Marie; Zvěstování Panny Marie, atd. Ve východních Čechách na Chrudimsku je to především poutní místo na Chlumku u Luže, ve středních Čechách Svatá Hora u Příbrami a spousta dalších míst fungujících do dnes. Také se začíná silně

⁴ PODDANÁ, Jana, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651 - město Pardubice*, Východočeský sborník historický 4, 1994, s. 95

⁵ tamtéž s.101

⁶ CATALANO, Alessandro. *Zápas o svědomí :kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*. NLN Praha s.90

⁷ LOUTHAN, Howard. *Obrácení Čech na víru aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*. 1. vyd. Praha : Rybka Publishers s.21

⁸ Srov. tamtéž s.1

prosazovat kult Jana Nepomuckého. Zde se zdůrazňovalo jeho mučednictví pro zachování zpovědního tajemství. Mistrně vypracovaná Svatojánská legenda byla interpretována věřícímu lidu a dokonce byl již vzýván jako jeden z Českých patronů a mocný přímluvce. Ovšem za svatého byl prohlášen po mnohých peripetiích a odkladech až v roce 1729 papežem Benediktem XIII. (blahořečen v květnu roku 1721 Inocencem XIII.), tedy dlouho po tom, co byl Janu Nepomuckému zasvěcen první kostel v roce 1714 v Hradci Králové.⁹

Protireformační úsilí zesílilo opět na přelomu 17. a 18. století. Za vlády Josefa I. zatím ještě žádný velký nátlak činěn nebyl. Na rozdíl od Uher a Slezska byly Čechy a Morava úspěšně rekatolizovány. Sice se zde vyskytují protestantské skupiny, ale ty jsou izolovány a nemají své vlastní kazatele. Jejich víru zde udržovali a živili především zahraniční predikanté. Tou dobou se ale ze Saska vkradl (bratrský) pietizmus, který klade důraz na citovou osobní zbožnost, odmítá autoritu úřadu církve a jejích nařízení a především svátosti. Jeho vliv přispěl místně ke sklouznutí do náboženských bludů až blouznění v horších případech sektářství a podivným tajným spolkům např. podkrkonošský spiritizmus, údajně snad existující dodnes.¹⁰

Po předčasné smrti Josefa I., který zemřel bez mužských potomků a tedy bez následníka, nastoupil na trůn Karel VI.¹¹ Pro něho byl původně určen trůn španělský, ale nenadálý sled událostí si žádal rychlé řešení a tedy i přesídlení do střední Evropy. Karel byl horlivým katolíkem a momentální situace v monarchii ho vůbec neuspokojila. Do této doby byla rekatolizace především v kompetenci církve. Nutno podotknout, že prioritou církve v Čechách bylo vyhnout se násilí. K tomu měla sloužit intenzivní vnitřní misie, jejíž hlavním úkolem bylo přesvědčování nekatolíků k návratu. Tuto verzi zastávala většina místních kněží v čele s kardinálem Harrachem.¹² To ale panovníkovi nestačilo, považoval jinověrectví za zločin proti státu, („*crimen contra statu*“). Předně stanovil, že stíhání kacířů náleží, jen civilním soudům, obnovil vládu jezuitů a kněžstva. Zavedl rozličné pobožnosti a povinnost účastnit se bohoslužeb pro všechny příslušníky svého dvora a rovněž to bylo vyžadováno i po personálu paláce. Pronásledování kacířů a dokončení rekatolizace

⁹ VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký: Česká legenda*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN: 978-80-7432-278-5 s.282

¹⁰ ROSŮLEK, František Karel. *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko*. Díl II. GARN, 2015 s.43

¹¹ MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční*. Praha, 1999, s.61- 63

¹² CATALANO, Alessandro. *Zápas o svědomí :kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*. NLN Praha, 2008. s.87

se rozhodl provést sám. 28. prosince 1725 vydává Karel VI. mandáty proti kacířům.¹³ Tyto mandáty stanovovaly pro všechny tajné protestantské kněze a kazatele, emisary nekatolických knih, návštěvníky tajných spolků a protestantských bohoslužeb, velmi tvrdé sankce. Emisarům, kněžím a těm kdož by jim poskytli pohostinné přístřeší byl vyměřen trest smrti. Zahraničním kupcům přijíždějících za obchodem a přivázejících sem tajně protestantské knihy a zakázanou víru, bylo zabavováno veškeré zboží a byly vyhoštěni. V případě aktivního šíření propadali hrdlem. "Kacířské knihy byly ohněm likvidovány. Zabavené zboží bylo prodáno a část výnosu se mohla použít jako odměna pro toho, kdo tuto nekalou činnost řádně ohlásil. Je jistě zřejmé, že praktika odměňování vedla k rozmachu udavačství, špiclování a udržování strachu mezi lidem, dokonce i k falešným obviněním."¹⁴

V další fázi se panovník zaměřoval již přímo na své poddané. "Odhalení nekatolíci měli vykonávat obecné práce po dobu jednoho roku. Pokud během této doby nebyli shledáni věrnými, mohla jim být tato lhůta prodloužena o dva až tři roky. Budou-li i nadále prokazatelně setrávat v nekatolické víře, budou vyhoštěni bez možnosti návratu. Porušení tohoto ustanovení se pak trestalo smrtí. Nekatolickým rodičů mohly být odebírány děti a dávány do výchovy katolickým opatrovníkům nebo církevním ústavům."¹⁵

I přesto že represivní opatření zavedená panovníkem byla velmi tvrdá, praxe byla trochu jiná. Kněží obvykle byli v rekatolizační činnosti pod taktovkou Karla VI. liknaví. Jejich spravovaná území byla veliká a nešla obsáhnout v rozumnou dobu kontrolou. Vyhledávání kacířů a zakázaných knih bylo i na dále v rukou katolických misíí. Nalezené knihy, bylo-li to v malém množství, vůbec nehlásili a nebo je předali konzistoři, která ovšem vyměřila jen kanonické tresty či uložila pouze pokání. Nekatolická příslušnost jednotlivců a jednotlivých rodin se obvykle řešila domluvou. Slavnostní vyznání výry potom stačilo k uzavření záležitosti, i když byla nutná občasná kontrola místního duchovního. Ani šlechta neměla v úmyslu na svém panství pořádat rozsáhlé hony končící

¹³ MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční*. Praha, 1999, str. 65. ISBN 80-204-0741-3.

¹⁴ BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě I*. Praha, 1995, s.15

¹⁵ ŘEZNÍČEK, Václav. *Jan Leopold Hay, vypsání jeho života a působení*. Nákladem zemědělského knihkupectví A. Neubert. Praha 1915 s. 82

vyhoštěním poddaných nebo dokonce popravami. Bylo to pro ni neekonomické a tak stejně jako kněží jednotlivosti tiše tolerovala, maximálně přistupovala k několika dennímu vězení či tělesným trestům.¹⁶

Katolické misie

Protože místní duchovenstvo na pastorační činnost nestačilo, (příčin bylo více, rozlehlost území, vysoký věk duchovního, chudoba, správa více far nebo obyčejná laxnost příslušného kněze), byly zřízeny tzv. Misie. Jejich intenzivní činnost ve vytipovaných krajích podporoval pražský arcibiskup kardinál Harrach¹⁷ a také většina duchovenstva v zemi. "Misionáři mají kázat, vysvětlovat, přesvědčovat a podněcovat ke správné katolické víře a k návratu do katolické církve, ale také zabavovat závadnou literaturu, jako jsou evangelické knihy, evangelické bible a knihy husitské. Tak byla označována předbělohorská vydání."¹⁸

Mezi misionáři vynikali především jezuité. I když původně patřili k zastáncům rekatolizace násilné, tedy za použití síly a vojska, jejich kázání, trpělivé vysvětlování a hlavně dokonalé vytipování jednotlivců, jim přinášelo nemnohé úspěchy. Stávalo se, že k protestantismu se hlásil někdo jenom proto, že jeho příbuzný se přihlásil také. Takový jedinec obvykle ani nevěděl, proč nechce být katolíkem. Dal se tedy snadno přesvědčit, aby zůstal a jeho odpadu bylo zabráněno. Obdobných úspěchů zaznamenávali také misionáři františkáni a kapucíni. Zprvu misie používali jako doprovod vojsko,¹⁹ proto se jednalo o rekatolizaci spíše násilnou, později od toho bylo ustoupeno a přešlo se právě na tlak mírnější, tedy neustálého přesvědčování a hlavně výchova mládeže a dětí

¹⁶ ŘEZNÍČEK, Václav. *Jan Leopold Hay, vypsání jeho života a působení*. Nákladem zemědělského knihkupectví A. Neubert. Praha 1915 s. 63-64

¹⁷ CATALANO, Alessandro. *Zápas o svědomí :kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*. NLN Praha, 2008. s.377

¹⁸ BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě 4*. Praha, 1995. s.197

¹⁹ CATALANO, Alessandro. *Zápas o svědomí :kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*. NLN Praha, 2008. s.88

v katolických školách.²⁰ Zde je však nutno přiznat, že použití ozbrojeného doprovodu bylo někdy oprávněné. Katoličtí misionáři bývali někdy vystavováni represivnímu chování ze strany venkovského obyvatelstva a dokonce i zabiti. Bylo to proto, že lid v nich spatřoval příčinu svých nepříjemností a těžkostí.²¹

Sledujeme-li stopu pohybu misí, můžeme vypočítat, kde bylo hlášeno nejvíce nekatolíků ať už veřejných nebo domnělých. V roce 1762 probíhalo v krajích spravovaných přímo arcibiskupem šetření a přineslo zajímavé poznatky o výskytu nekatolíků. Nejhuře dopadl právě kraj Čáslavský a Chrudimský, který nás hlavně zajímá. Statisticky úplně nejhorší byl kraj Boleslavský. Naproti tomu západní Čechy, Klatovsko a Budějovicko vykazovali jen ojedinělé případy zjevných nekatolíků a pouze jedince z kacířství podezřelých. Dalo by se tedy očekávat, že tady bude misie uspokojena a svou činnost omezí. To se ovšem nestalo a i zde pokračovalo misijní působení se stejnou intenzitou jako jinde. Otázka je proč? Jsou-li hlášení nepřesná nebo šlo o taktiku misionářů?

Velký zájem církve také budili i cizinci zaměstnávaní na panských dvorech. Jednalo se o propuštěné nekatolické vojáky nebo dělníky (horníky) z nich rekrutovaných, či umělců, řemeslníků a sloužícího personálu šlechty. Někteří konvertovali bez problémů, jiní se tvářili co nejvíce nenápadně a doufali, že uniknou přísnému oku misie a jiní svou víru bránili a odmítali se jí vzdát. Zde záleželo na tom, jak byl dotyčný šlechtě užitečný a jak moc stála o jeho služby. V případě že byl prospěšný či snad i nenahraditelný, např. znalost jazyka, zahradnické a řemeslnické dovednost a pod., nátlak se činil jen symbolický. Ani jim však nebylo dovoleno svou víru jakkoli propagovat nebo dokonce šířit a v případě sňatku nebo možnosti získání úřadu, museli ke konverzi přistoupit.²²

²⁰ CATALANO, Alessandro. *Zápas o svědomí :kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*. NLN Praha, 2008. s.21

²¹ TOUL, Jan. *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny*. Vlastním nákladem, České Budějovice, rok neuveden, s. 63

²² MIKULEC, Jiří. *Rekatolizace šlechty v čechách*. HavranPraha, 2005. s.116

Marie Terezie, přístup k nekatolictví

Ještě za doby vlády Marie Terezie (1717 - 1780), která trvala rovných 40 let, nebylo na náboženskou toleranci ani pomyšlení. "Císařovna byla vychována jezuitou jako řádná a pravověrná katolička, která nehodlala trpěti nekatolických bludů".²³ Byla toho názoru, že jednota říše se dá udržet pouze jednotou víry. Proto ani její rozsáhlé reformy státního zřízení, školství a pod. na náboženskou otázku nepamatovaly. Na konci její vlády už ale byly tlaky na náboženskou toleranci velice silné. Především armáda, byla toho příkladem. Spousta vojáků a někdy celých pluků byla z různých částí říše a nekatolického vyznání, nešlo tedy zákonitě udržet jednotnou katolickou linii. Armáda tak byla nucena tolerovat i nekatolické velitele.²⁴

Dalším omezujícím činitelem, který si vyžadoval řešení náboženského problému bylo stěhování uvnitř říše, možné jen s dovolením vrchnosti. Na jedné straně byly oblasti s náboženskou svobodou a na straně druhé oblasti, kde jiná než katolická víra nebyla dovolena. To brzdilo především ekonomiku a také demografické rozčlenění obyvatel uvnitř monarchie. Zvláště pohraničí bylo potřeba osídlit a přesunout část obyvatel z poměrně plného středozemí, např. Slovenska. "Problém byl právě v tom, že podstatná část obyvatel, která se jevila jako vhodná nebyla katolická, ale převážně Luteránská."²⁵

Poslední argument byl více méně politický. Nebezpečí vpádu pruských vojsk neustále trvalo, prakticky po celou dobu vlády královny. I přesto, že několikrát podepisovala mír, dělala různé ústupky a prohrávala bitvy, sjednané příměří bylo často porušováno. Vzhledem k tomu, že podstatná část Pruska byla evangelická, hrozilo, že případný útok na Čechy bude před Evropou omlouván, jako pomoc utlačovaným evangelíkům v rakouské monarchii. Zatím co Marie Terezie si to nechtěla připustit, její syn a spoluvladař Josef II. si tento fakt uvědomoval zcela jasně. Mezi ním a matkou poté docházelo často ke sporům. Josef II. se snažil matku obcházet a svoje zájmy prosazoval někdy dost nevybíravým způsobem. Největší ránu zasadil matce, když začal obdivovat císařovninu úhlavního nepřítele Fridricha II. Dokonce si s ním plánoval schůzku, ke které nakonec i došlo. Po těchto událostech komunikace mezi Marií Terezií a Josefem II. téměř

²³ BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě 4*. Praha, 1995.s.187-190

²⁴ srov. MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční*. Praha, 1999. s.19

²⁵ Tamtéž. s.22

ustala a odehrávala se jen jako strohá korespondence. Císařovna byla také už velmi nemocná, fungovala jí pouze jedna plíce a měla vysoký krevní tlak. Dne 8. listopadu 1780 se nachladila při lovu bažantů a 29. listopadu 1780 zemřela.²⁶

Vydání tolerančního patentu

Smrtí císařovny se otevírá cesta k náboženské toleranci v monarchii. Konzervativní příznivci císařovny a tedy i odpůrci tolerance, jsou nyní značně oslabeni. Věděli, že již událostem nedovedou zabránit, vedli však rozsáhlé a vášnivé diskuze o tom, jak má tolerance vypadat a kam až má sahat.

Už roku 1781 nový císař Josef II. začíná postupně vydávat soubor právních předpisů, dovolujících nejprve soukromé vysluhování nekatolických bohoslužeb.²⁷ Zrušení misíí a s tím spojené vyhledávání a likvidování zakázaných knih, zřejmě nebylo vždy dodržováno a proto se v dějinách s jeho vydáním setkáváme vícekrát. Končí také nedobrovolné vystěhovávání zatvrzelých nekatolíků. Tato tichá tolerance měla ale i svoje omezení. Soukromě se sice směla praktikovat evangelická víra a to včetně bohoslužeb, nesměla se však propagovat. Jakákoliv veřejná činnost byla i na dále stíhána a trestána. Téměř ihned po vydání těchto opatření se zvedla vlna odporu a to především od příznivců zemřelé císařovny. Navrhovali různé změny a hlavně se snažili překroutit císařovi reformní nařízení tak, aby byla co nejméně škodná pro katolickou stranu.²⁸ Když ovšem císař viděl co se děje a že tichá tolerance není možná, protože ani státní úřady nejsou ochotny ji nějakým způsobem přijmout, rozhodl se, že je nutné vyhlásit ji veřejně, tedy patentem, který bude závazný pro všechny státní instituce a úřady i pro vrchnost. Stejně tak o něm budou zpraveni i všichni katoličtí biskupové, kteří vydají instrukce pro kněze ve své diecézi.²⁹

Aby se urychlilo rozšíření patentu v monarchii, bylo rozhodnuto o zkráceném postupu jeho rozesílání. Nebyl zaslán jako obvykle nejvyšším zemským úřadům, ale přímo hejtmanům a to v několika výtiscích. Oni se měli postarat o jeho další šíření na nižší

²⁶ DENIS, Arnošt. *Čechy po Bílé hoře, díl III.* Nakl.Šolc a Šimaček, 1931 s.89

²⁷ MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční.* Praha, 1999. s.22

²⁸ srov. DENIS, Arnošt: *Čechy po Bílé hoře, díl III.* Nakl.Šolc a Šimaček, 1931 s.117

²⁹ Tamtéž s.117-118

místa.³⁰ Snad dobře míněný nápad císaře ovšem totálně selhal. Úředníci, hejtmani, rychtáři a pod. byli převážně konzervativní katolíci, kterým se toleranční snaha moc nelíbila. Jelikož kontrola nad nimi byla obtížná, šíření patentu prostě nezařídili nebo všemožně zdržovali. Těžkosti měl patent ovšem už od prvopočátku. 13. října 1781 byl sice císařem vydán, ale vydání české verze bylo ve skutečnosti o 15 dní později. Text překladu byl přinejmenším dost neumělý, více méně špatný a spíš zněl hovorově než úředně. Nelze se proto divit, že katoličtí úředníci využili situace a snažili se ho vykládat po svém a to úplně jinak, než bylo zamýšleno. Tak například navrhovali omezit toleranci jen pro místa, kde bude žít více jak 400 rodin s tím, že děti i na dále budou chodit jen do katolických škol a policejní nařízení o vyhledávání kacířských knih budou i na dále platit.³¹ Povedlo se prosadit, že štolové poplatky nekatolíkům i nadále zůstávali katolickým farářům. Tím bylo znemožněno zamýšlené zrovnoprávnění ve finančních záležitostech. Navíc jeho vyhlášení provedli převážně v místech, kde stejně už byla náboženská svoboda a tak jeho účinek nebyl žádný. Vše pak vyznělo, jako další informace z Vídeňské kanceláře. Ke všemu byla uveřejněna verze, patent jich měl několik pro různé části monarchie, týkající se pravoslavné církve, což v Čechách bylo prakticky k ničemu.³²

Snaha úředních míst patent ututlat nebo zatajit však vyšla zcela naprázdno. Mezi evangelíky existovaly jisté informační kanály, o kterých oficiální místa neměla ani tušení. Během pouhých třech měsíců se o existenci patentu vědělo prakticky ve všech významných evangelických střediscích, pochopitelně tajných. Další cestou šíření patentu byly obchodníci a formani, kteří přispěli nemalou měrou rychlosti jeho šíření. Neslo to sebou ovšem také riziko. Toto předávání bylo pouze ústní, to znamená velice nepřesné a občas i zcela překroucené. To mělo za následek v některých případech živení domněnky, že patent znamená úplnou náboženskou svobodu. Poté docházelo k tvrdým střetům na úradech, když se evangelíci chtěli domoci svých domnělých práv.³³

Vzhledem k tomu, že se hlásilo mnoho rodin, ba i někdy celé obce k evangelickému vyznání a hrozilo prozrazení s neseznámením poddaných s císařským patentem, objevil se

³⁰ NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra bez církve?: Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem, 2004, s.96

³¹ srov. DENIS, Arnošt: *Čechy po Bílé hoře, III.díl* s117-118

³² NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra bez církve?: Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem, 2004 s.97

³³ Tamtéž s.96

dokonce i vládní nátlak a z něj vyplývající personální změny, nezbylo úřadům než ho rychle vyhlásit i na místech, kde se původně zatajoval a začít přijímat přihlášky k tolerovaným církvím. Přesto že mělo oficiální zveřejnění několik měsíců zaviněné zpoždění, začali se již začátkem roku 1782 formovat nejprve na Moravě, např. Nosislav a pak i v Čechách první toleranční sbory.³⁴

Toleranční přihlášky a Duchovní komise

Jakmile byl toleranční patent vyhlášen a poddaní s ním oficiálně seznámeni, začalo přihlašování evangelíků k tolerančním církvím. Ovšem i zde platila omezení. Tolerance se netýkala církví s "domácí" tradicí, tedy Českých bratří a Husitů, ale pouze těch, které byly uznány Vestfálským mírem a na území rakouské monarchie již existovali. Jednalo se především o církve reformované a církev Luteránskou. Čeští nekatolíci si tedy museli vybrat mezi těmito dvěma směry. Přesto se spustilo téměř živelné přihlašování.³⁵ Jak už jsem se zmiňoval výše, hlásili se k tolerovaným církvím nejen jednotlivé rodiny, ale hromadnými přihláškami celé "příbuzenské klany" a dokonce i celé obce. To poměrně vyděsilo císařské úředníky, s takovou lavinou přirozeně nikdo nepočítal. Šetřením se ovšem zjistilo, že ne každý z přihlašujících je skutečně přesvědčeným evangelíkem nebo jak se mezi katolickou vrchností říkalo "bludný poddaný".³⁶ Ne mnohdy přihlášku podali ti, kteří se nechali pouze strhnout svými příbuznými, měli pocit, že se přestoupením zbaví duchovních autorit, pojali odpor k obřadům či katolickým zvyklostem a nebo se jen prostě nepohodli s místním farářem. Proto od března do srpna 1782 vychází celá řada nařízení a dekretů, které se snažily celou situaci usměrnit. Každá přihláška prošla tzv. Duchovní komisí, která měla rozpoznat váhající a přesvědčit je setrvání v katolické církvi.³⁷

Každá duchovní komise byla složena z vybraných katolických teologů a úředníků vrchnostenských kancelářů. Bohužel, zde již nepomohli dříve tak úspěšní jezuité, protože jejich řád byl v roce 1773 na území monarchie zrušen. Dekret o zrušení podepsala a to dost

³⁴ MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční*. Praha, 1999. s.23

³⁵ NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra bez církve?: Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem s..37

³⁶ Tamtéž s.37

³⁷ Tamtéž s.45

neochotně, ještě královna Marie Terezie. Mnozí z členů řádu potom odešli s tichým souhlasem papeže Klimenta XIV. do Ruska. Přesvědčování se nekonalo nátlakem, ale rozhovorem a katechezí. Kdo se však ve stanovenou dobu před komisi nedostavil nebo odmítal přijmout jednu ze dvou nabízených možností tolerovaných církví, byl i nadále považován za katolíka.³⁸

Zde je dlužno připomenout jednu zásadní věc. Je třeba si uvědomit, že se pohybujeme v prvních měsících roku 1782, tedy v zimě. Mnoho chudých obyvatel především horských oblastí se na cestu ani nevypravilo. Neměli totiž v čem, chyběly boty a ošacení pro takovou cestu.³⁹

Vztah šlechty a katolické hierarchie k tolerančnímu patentu

Když už katolická šlechta nemohla nic dělat s tolerančním patentem, snažila se alespoň ovlivnit nerozhodné. Vzhledem k tomu, že luteránská církev byla obřady, užíváním oltáře a svící při vysluhování Večeře Páně hodně podobná církvi katolické, byla šlechtou také preferována a evangelickým poddaným doporučována. Nabízeny byli i velice vstřícné kroky, např. udělování výjimek při vzniku sboru, který měl méně než 500 osob,⁴⁰ byl tedy podlimitní, příslib placení luteránského duchovního, učitelů, pomoc při hledání vhodných budov ke sborovým shromážděním⁴¹ a pod. Reformovaným, tedy Helvetským se takových to výsad nedostávalo. Přesto luteránských sborů vzniklo na českém území pouze 19. Ostatní se přihlásili k reformovaným církvím a to i přes to, že ještě v době vydání patentu tento směr prakticky neznali. Právě podobnost luteránské církve s církvi katolickou byla podle všeho příčinou odmítnutí českými evangelíky a přídržení se církvi reformačních. Stročnost a jednoduchost obřadů, používání kvašeného chleba místo hostií, který byl při bohoslužbách lámán, jim přišlo správnější a přijatelnější. Později k reformovaným přešli i někteří evangelíci, původně se hlásící k církvi luteránské

³⁸ Tamtéž

³⁹ V té době nebylo neobvyklé, že krom hospodáře měli ostatní členové, mnohdy četných rodin, k dispozici pouze jedny boty

⁴⁰ NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra bez církve?: Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem, 2004, s. 33

⁴¹ NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Kalich, Praha 2009.

a dokonce i ti, kteří je zprvu odmítali úplně a to byli čeští bratři, kteří si v první vlně přihlášku nepodali a zůstali tak formálně katolíky.⁴² Postupem času reformovaná konfese zcela převládla nad luteránskou a to trvá až dodnes.⁴³ Katolická církev v tomto směru moc dělat nemohla. Patent byl vydán a nějaký větší bojkot nebo přímo jeho podrývání nebylo možné. Církev se snažila alespoň odradit nerozhodné od odpadu k nekatolictví. Již zmíněné duchovní komise diskutovali se žadateli, vysvětlovali, argumentovali, byla prováděna katolická katecheze. Nebylo však nikomu bráněno v odchodu, zjistilo-li se, že je skutečně rozhodnutý. Musíme zde připomenout také úspěchy těchto komisí. Skutečně se povedlo značnou část žadatelů přesvědčit k setrvání v katolické církvi a to především ty, kteří byli tak říkajíc strženi davem. Velice úspěšným komisařům byla církev také náležitě vděčná a tak jako odměnu obdrželi vyšší církevní funkce.

I přes veškerou námahu, kterou církev vynaložila k zabránění odlivu věřících, vyjádřili se někteří biskupové kladně k tolerančnímu patentu. Mezi ně patřil královéhradecký biskup Hay, už proto, že na území jeho diecéze žilo přes 70% všech přihlášených evangelíků. Biskup rozeslal okružní list, kterým dal návod kněžím v diecézi, jak zabránit nedorozumění a konfliktům mezi katolíky a nekatolíky, ale také připomínal, že je to nařízení Vídně, které se musí respektovat. Katolický konzervativní venkov se mu ale moc přesvědčit nepodařilo, navíc vyvolal nesouhlasné reakce mezi silně katolicky smýšlejícími vrchnostenskými úředníky i mezi vlastním duchovenstvem.⁴⁴

Jan Leopold Hay, narodil se 22. dubna 1735 ve Fulneku. Po studiích teologie v Olomouci a po přijetí kněžského svěcení se stal sekretářem olomouckého biskupa Hemiltona. Roku 1770 byl ustanoven farářem v Kroměříži a r.1775 proboštem v Mikulově. Již v Kroměříži rozvíjí bohatou charitativní činnost. Jeho štedrost a snaha pomoci mu vydržela i do časů jeho biskupského působení v Hradci Králové. V roce 1777 vypukly na Valašsku nepokoje a probošt Hay byl jmenován ředitelem duchovní komise, která měla příčiny náboženského hnutí vyšetřit na místě.⁴⁵ Jeho přístup k rebelům byl velmi mírný a ukázal se účinnější než tvrdé zákroky. Královna Marie Terezie byla s vyřešením situace

⁴² NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra bez církve?: Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem, 2004, s. 36-37

⁴³ Při sčítání lidu v roce 2011 se hlásilo k ČCE 117.212 věřících a k ECAV v ČR. 6.632 věřících

⁴⁴ KOBETIČ, Pavel: *Osobnosti Chrudimska*, Okresní muzeum Chrudim, 2002, 1. vyd. s.282

⁴⁵ŘEZNIČEK, Václav. *Jan Leopold Hay, vypsání jeho života a působení*. Nákladem zemědělského knihkupectví A. Neubert. Praha 1915 s. 59-64

velmi spokojena a tak jí byl Jan Leopold 29.7.1780 jmenován biskupem královéhradeckým a 11.3.1781 schválen papežem Piem VI. Diecéze se ujal 6.4.1781 a hned způsobil první pohoršení, když odmítl tradiční uvítací ceremoniál.⁴⁶ Po zveřejnění tolerančního patentu vydal 20. listopadu 1871 okružní list, ve kterém dává osm konkrétních pokynů jak tuto základní směrnici uvádět do praxe. Mimo jiné zde nabádá kněze, aby se zdrželi kázání, které by mohlo prohloubit místní rozpory a dále zakazuje vyhledávání a zabavování knih. Hayův okružní list však vyvolal další pohoršení a to nejen mezi katolickou vrchností, ale také mezi kněžstvem.⁴⁷ Papežský nuncius ve Vídni Giuzepe Garampi dokonce píše do Říma a biskupa Haje označuje za protestantského publicistu, který nezná katolickou nauku, ale jen hledí na to, jak by se zalíbil u dvora. Po smrti Josefa II. nastoupil na trůn jeho bratr Leopold II., ale ten vládl pouhé dva roky. Za jeho nástupce Františka II. upadl Jan Leopold pro svou vstřícnost k nekatolíkům v nemilost a sužován dnou zemřel 1. června 1794 na svém zámku v Chrasti.⁴⁸

Dalším biskupem, který souhlasil s tolerancí byl už jen hrabě Valdštejn, biskup litoměřický. Pražský a moravští biskupové se tvářili, jako že se jich to netýká a pouze ohlásili, že patent berou na vědomí.

⁴⁴ŘEZNÍČEK, Václav. *Jan Leopold Hay, vypsání jeho života a působení*. Nákladem zemědělského knihkupectví A. Neubert. Praha 1915 s. 122

⁴⁷ Tamtéž s. 174

⁴⁸ Tamtéž s. 378

2. Vznik a život tolerančního sboru v Bukovce

Dříve, než se začneme zabývat vznikem tolerančního sboru na území Pardubického vikariátu, tedy Chrudimské oblasti, podle evangelického zvykového rozlišení, musíme se na území Českého království podívat trochu uceleně. Jak jsem se zmiňoval dříve, byly tolerovány pouze církve reformované, Pravoslavná a Luterská.⁴⁹ V zemi, kde byla tradice Husitů a českých bratří to byl trochu problém. Pro některé nekatolíky byly obě tyto možnosti cizí a tak i těžko akceptovatelné. Takový nerozhodní potom oficiálně zůstávali v katolické církvi nebo se z nich stávali bezvěrci. Další potom přestoupili později a to až o několik let. Naproti tomu nekatoličtí cizinci a vojáci takový problém řešit nemuseli vůbec. Obvykle totiž byli Luterány.⁵⁰

Duchovní správu Královéhradecka a okolí zajišťovali benediktini z kláštera v Opatovicích, kteří obsazovali většinu far. "Opatovický klášter byl založen v roce 1073, jako dceřiný klášter Břevnova a svoji úlohu plnil až do svého zničení za husitských válek v dubnu 1421, kdy byl Husity vypálen. Do té doby byl významnou církevní institucí, která udávala směr náboženskému smýšlení Královéhradecka."⁵¹ Ovšem po jeho zničení zavládlo v kraji smýšlení evangelické a v kostelích se ujalo přijímání kalicha. Kališnickým se stal také kostel v obci Bohdaneč v jehož blízkosti Bukovka leží a který byl původně spravován mnichy z Opatovic. Tento stav trval až do bitvy na Bílé hoře, kdy se hradecko stalo takřka přes noc katolickým. Posledním evangelickým farářem spravujícím bohdanečskou faru byl Jan Agrikola. V roce 1622 jsou všichni nekatoličtí faráři z kraje vyhnáni a dosazení jsou faráři katoličtí. Ovšem nikoli v takovém množství jaké by bylo potřeba. Na rozsáhlém území pardubického panství působilo pouze 5 katolických kněží, ovšem potřeba by jich bylo kolem 20.⁵² Jak lze snadno spočítat, neměli nejmenší šanci obsáhnout tak velké území a proto, aby se usnadnila alespoň administrativní správa, slučovala se do větších administrativních celků poměrně početná řada okolních vesnic.

⁴⁹ NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Kalich, Praha 2009 s.11

⁵⁰ Tamtéž

⁵¹ VLČEK, Pavel, Petr SOMMER, Dušan FOLT7N: *Encyklopedie českých klášterů*, Libri, Praha 1998, s. 401

⁵² *Pamětní kniha obce Rohovládova Bělá*, díl 1, 1936, s. 282.

Tak se také stalo, že bohdonečské farnosti byla podřízena farnost bělská, která se tímto krokem stala de facto farou mrtvou, neboť bohoslužby tu byly vysluhovány pouze jednou za měsíc. Bohdanečským farářem byl ustanoven Jan Zykl, který byl přívrženec přijímání pod obojí, ale roku 1621, kdy místní obyvatelé museli pod pohrůžkou trestů přestoupit na katolickou víru, stal se i on katolíkem. Farnost byla pak od roku 1622 pod dohledem jezuitů a v kraji začala protireformace. První na co bylo zaměřeno, je vyhledávání a ničení závadných knih. Jejich vlastnění, přechovávání nebo dokonce čtení bylo zakázáno a přísně postihováno. I přesto zde působili nadále evangeličtí kazatelé. Jako útočiště jim slouží zdejší mlýny nebo domy lesníků, které jsou daleko od běžně zabydlených lokalit a tedy relativně bezpečné.⁵³

Reformace nemá valného účinku, všechny snahy po "dobrém" vyzněly na prázdno a proto bylo potřeba sáhnout k represím a povolat vojsko, aby přestup na katolickou víru vynutilo silou. V této době raději někteří opustili domov a přehli převážně do Slezska. Těm, kteří neuposlechli a byli usvědčeni hrozili přísné tresty a to vězení nebo např. přikování ke špalku v Pardubicích. "I přes hrozby trestů však zůstává řada rodin, které se víry nevzdaly. Někteří se vrátili ke katolictví jen na oko a v soukromí i nadále praktikovali víru evangelickou. V jiných případech se objevuje horší varianta jinověrství a to jsou sekty. Podkrkonošsko mělo s tímto fenoménem velké problémy, které v malém měřítku přetrvávají dodnes. Na pardubicku se takové sekty také vyskytly i když v trochu jiném smyslu. Zatím co v podkrkonošsku se pěstovaly tajné spolky spiritismu a okultismu dalo by se říci ve velkém, především v přádelnických a tkalcovských rodinách, na pardubicku se vyskytovalo v ojedinělých případech Ariánství. Posledním misionářem těsně před tolerančním patentem byl P. Jan Urbánek, který zůstal po roce 1784 jako bělský farář."⁵⁴

⁵³ DOBIÁŠ, Josef. *Dějiny evangelicky reformované církve v Bukovce až do roku 1856*. Časopis historický, roč. 1, 1881, s.2

⁵⁴ ROSŮLEK, František Karel. *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko*. Díl III. Vlastním nákladem, 1909, s. 5.

Počátky Bukovského sboru

Po vydání tolerančního patentu se zájemci o přihlášení k jiné víře museli dostavit do kanceláře vrchního na pardubickém zámku. Zde po nezbytných formalitách a zkoumáních obdrželi potvrzení o přihlášení se k některému z uznaných (tolerovaných) náboženství. Zároveň s ním, ale také spoustu napomenutí a omezení. Mezi ně například patřilo, zákaz nucení k nekatolické víře čeládku, děti nebo manželku, rozhodnou-li se v katolické víře setrvat. "Dále se přísně zakazuje tupit a posměch si tropit z bohoslužeb jiných vyznání, myslí se hlavně katolických, obrazů boření a rouhavých řečí hlavně v hospodách zdržeti. Přibylo ovšem hned také ujištění, že katolíci jsou povinni svým bloudícím bratrům lásku prokazovati".⁵⁵

Toleranční patent stanovil podmínky ke vzniku tolerančních sborů. Především to byl limit alespoň 500 duší nebo 100 rodin hlásících se k tolerované konfesi. Bukovka tento limit splnila, neboť se hlásilo k helvetské víře na 130 rodin z okolí. Vzhledem k tomu, že místních evangelických kazatelů byl velký nedostatek, muselo vypomoci zahraničí a to především z Uher. Také evangelíci z Bukovky poslali žádost o vyslání nového faráře do místního sboru. Žádost byla zaslána do uherského Miškolce superintendentovi Samuelu Szalayovi. Vyvstal ale problém. Pan superintendent byl pochopitelně Maďar a česky neuměl. Žádosti by tedy nerozuměl. Aby však mohla být kladně vyřízena, sháněli bukovští překladatele. Našli ho v kazateli Krounském, jímž byl ctihodný Francz Kováts. Tento kazatel byl prvním, který se po studiích v Uhrách dostal do Čech. Kovátsem do maďarštiny přeložená žádost byla zaslána poštou a superintendentem kladně vyřízena. První bohoslužby se konaly v improvizované modlitebně ve stodole bukovského sedláka Jana Salavce 3. srpna 1783. Vedl je první farář v Bukovce Jan Kazay z Tarcalu.⁵⁶ Jan Salavec posléze stodolu novému sboru věnoval a to i s pozemkem pod ní. Mohla tedy začít stavba řádné modlitebny pro mladý sbor. Podle patentu a dalších předpisů ovšem byla dána jistá pravidla. Tím hlavním bylo, že budova nesměla vypadat jako kostel a ani se tak nesměla nazývat. Nesměla vynikat mezi ostatními staveními nebo být středobodem obce, ale musela se, lidově řečeno, "tvářit" jako obyčejný dům. Přísně zakázána byla věž a zvony.

⁵⁵ *Kronika obce Bukovka I*, s. 78. - totožný zápis je i ve farní kronice v Bohdanči (pozn.)

⁵⁶ KOZÁR, Aleš. *Bukovka v proměnách času*. 1. vydání Brno, Tribun EU. 2015. s.65-66

Okna nesměla být lomená, nýbrž malá a hranatá. Vchod nesměl být z veřejného prostranství, ale z pole nebo opačné strany.⁵⁷ Jak vypadala původní modlitebna v Bukovce se už nedopátráme, nic méně se můžeme dohadovat. První toleranční modlitebny na území českého království byly vesměs podobné. Nízká obdélníková budova, ne kamenná, která měla proti vchodu kazatelnu a po straně dřevěnou galerii. Chudoba sboru ale nedovolovala stavbou rychle započít a proto se věřící obrátili s prosbou o pomoc finanční nebo materiální přímo do Vídně k samotnému císaři. Prosba byla císařem vyslyšena a bylo poskytnuto dřevo na stavbu a tak mohla být roku 1784 otevřena nová modlitebna pro potřeby věřících. O rok později byla ze zbytku materiálu postavena také nevelká fara, obdařená pouze kuchyní, a dvěma ložnicemi.⁵⁸

Prvním ustanoveným kazatelem sboru byl už zmiňovaný uherský kazatel Jan Kazay. I přesto, že žil velice skromně a nenáročně, trpěl v Bukovce značnou nouzí. Bukovský sbor byl jeden z nejmenších evangelických sborů a tedy také jeden z nejchudších. Většina tamních věřících byla nemajetná a tak se na plat pro faráře těžko sháněly peníze. Po 6 letech Kazay z Bukovky odchází do sboru v Semtěši, Bukovka mu ale i na dále dlužila velkou sumu peněz na platě.⁵⁹

Druhým pastorem v Bukovce byl Michal Vinczencz z Močovic. Jako Kazay i on vystudoval v Maďarsku a tam se také po misi v Čechách vracel. Ve sboru působil krátce, jen něco málo přes rok. Po jeho odchodu byl sbor administrován z Krakovan. V roce 1792 tu kratičce působil Michal Gaal, který se zde oženil, ale po pouhých třech měsících nečekaně zemřel. Vdovu Gaalovou musel sbor ještě rok vydržovat a to polovinou farářského platu. Po tuto dobu byl sbor opět administrován a to farářem ze Semtěše a prvním farářem v Bukovce Janem Kazayem, kterého vystřídal Petr Molnár z Chvaletic. V dalších letech působil ve farnosti František Paal. Pod jeho vedením bylo vyjednáno spojení bukovského sboru se sborem krakovanským. Paal ale z upadající farnosti odešel do Bošína a tak se muselo přistoupit opět k administraci ze Semtěše.⁶⁰

⁵⁷ NEŠPOR, Zdeněk, R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Kalich, Praha 2009, s.43

⁵⁸ KOZÁR, Aleš. *Bukovka v proměnách času*. 1. vydání Brno, Tribun EU. 2015. s.68

⁵⁹ Tamtéž

⁶⁰ Tamtéž s.69

Spojení sborů v Krakovanech a Bukovce

Ke spojení sborů Bukovka a Krakovany došlo v roce 1800. Volba nového faráře, nově vzniklého sboru se však konala ještě v každém sboru zvlášť. Za faráře byl zvolen Martin Köver. Pro neobyvatelnost bukovské fary, která silně plesnivěla, bylo rozhodnuto, že farář bude bydlet v Krakovanech a do Bukovky bude střídavě zajíždět. Köver však záhy oznámil svůj odchod ze sboru, ale ten byl o dva roky odložen a to až do podzimu v roce 1802, kdy se kvapně přestěhoval do Čermné. Novým farářem je zvolen Jan Pail, který byl ale po třech letech odvolán pro zanedbávání povinností a těžký alkoholismus. Jeden z jeho nástupců Josef Dobiáš o něm říká: "Tato volba se však ukázala být velmi nešťastnou, neboť Pail projevil se jako sprostý ožralec".⁶¹ O uvolněném místě Krakovansko - Bukovského faráře se doslechl notně obtloustlý pastor v Libštátu z podhůří Krkonoš Štěpán Gaal. Jeho velká tloušťka mu při službě v hornatém terénu značně překážela a proto se rozhodl pro rovinu v Polabí. Žádost o přeložení byla kladně vyřízena a tak Gaal ve svých 52 letech nastoupil na krakovanskou faru. Až do svého 67 roku života pak Gaal dochází každou druhou neděli pěšky do Bukovky a to i přesto, že cesta trvala 4 hodiny. Bohužel pro svůj maďarský původ měl těžkosti s komunikací. Česky se pořádně nenaučil a jeho kázání nebyla tudíž příliš srozumitelná. Vybíral také vysoké poplatky za různé církevní úkony a při návštěvách členů sboru vyžadoval obcerstvení. Zdůvodňoval to dálkou, kterou musel mezi oběma místy ujit.⁶² Správa sboru upadala, věřící si nemohli faráře dovolit a tak třeba pohřby probíhaly bez účasti duchovního. Pohřební bohoslužbu vedl někdo ze starších nebo se vynechala úplně. Sbor se také za Gaalova působení scvrkl na pouhých 382 duší.⁶³ Není proto divu, že starším sboru došla trpělivost a požádali už podruhé o odvolání svého faráře. Žádosti se vyhovělo i pro farářův pokročilý věk a tak se Gaal vrací zpátky do Uher. Sbor byl tedy po téměř 20 letech znovu administrován a to Janem Nešporem, farářem ve Chvaleticích.⁶⁴

⁶¹ DOBIÁŠ, Josef. *Dějiny evangelicky reformované církve v Bukovce až do roku 1856*. Časopis historický, roč. 1, 1881, s.16.

⁶² KOZÁR, Aleš. *Bukovka v proměnách času*. 1. vydání Brno, Tribun EU. 2015. s.69

⁶³ DOBIÁŠ, Josef. *Dějiny evangelicky reformované církve v Bukovce až do roku 1856*. Časopis historický, roč. 1, 1881, s.18

⁶⁴ KOZÁR, Aleš. *Bukovka v proměnách času*. 1. vydání Brno, Tribun EU. 2015. s.69-70

Znovu osamostatnění sboru a působení Jana Boryho.

"Bukovští evangelíci si začali uvědomovat potřebu vlastního faráře se sídlem přímo v Bukovce. Duchovní služba hodně vážla a dostupnost faráře, který sídlil několik hodin cesty nebylo možno již na dále akceptovat."⁶⁵ Krom bohoslužeb a zmíněných pohřbů byla také značně zanedbána náboženská výchova mládeže. V Bukovce se náboženství neučilo více jak 20 let a stejnou dobu tam farář jednou za 14 dní pouze docházel. Není proto divu, že sbor se začínal pomalu rozpadat. Aby se tomu předešlo, požádalo bukovské staršovstvo o nového faráře, ale s podmínkou, že bude sídlit v Bukovce. Tím se ovšem dostalo do sporu se sborem v Krakovanech. Do Bukovky se přišel ucházet o místo pastora Josef Fleischer. Ovšem zda v Bukovce vůbec působil a jak dlouho není zcela jasné. Některá literatura obsahující výčty bukovských evangelických farářů ho vůbec neuvádí. Již v létě roku 1822 je instalován ve sboru v Libiši.⁶⁶

Na počátku roku 1823 se Bukovský evangelický sbor opět osamostatnil. Jako prvního pastýře staronového sboru si vybrali kazatele v Čermné Josefa Boryho. Ten nabízené místo přijal a o rok později v únoru 1824 do Bukovky nastoupil.

Josef Bory pocházel z dobré evangelické rodiny. Patřil do druhé generace kazatelů, protože kazatelem byl už jeho otec Jiří Bory, který přišel z Uher na Moravu do Prosetína. Ihned po nástupu začal Bory v Bukovce konat. Obnovil vyučování náboženství a započal výstavbu nové fary. Kvůli nedostatku financí se ale stavba poněkud protahovala. Už samotné započetí stavby bylo provázeno velkou nepříjemností a to když objednané cihly v blízké obci Přelovice místní katolíci, když zjistili k čemu jsou, odmítali vyrobit. Spor musel dokonce řešit vrchní krajský úřad, který nakonec výrobu nařídil. Než se však záležitost vyřídila, přiblížila se zima a tak se musela stavba odložit. Další komplikace, především finančního rázu způsobily, že stavba nevelké fary trvala několik let.⁶⁷

Zprvu poměrně idylické soužití faráře se členy sboru ovšem netrvalo příliš dlouho. Dokonce se na něho objevovali stížnosti, které vedli až vizitačnímu šetření v roce 1829.

⁶⁵ DOBIÁŠ, Josef. *Dějiny evangelicky reformované církve v Bukovce až do roku 1856*. Časopis historický, roč. 1, 1881, s.18

⁶⁶ KOZÁR, Aleš. *Bukovka v proměnách času*. 1. vydání Brno, Tribun EU. 2015. s.69-70

⁶⁷ Tamtéž s.70-71

Jedna z příčin byl prý jeho slabý hlas.⁶⁸

Stavba fary nebyla jedinou stavební akcí, kterou se Josef Bory zabýval. Byla totiž oživena myšlenka na stavbu nového kostela. Podařilo se sehnat finanční dary, např. i od saského a pruského krále a dalších převážně zahraničních, ale i domácích donátorů. Spolu s dary ovšem přišla opět i nebývalá komplikace. Pozemek na kterém měl kostel stát a který byl sboru věnován jeho zakladatelem sedlákem Janem Salavcem se zalíbil jeho potomku Matěji Salavcovi, který pojal nápad získat ho zpátky. A protože byl v Bukovce nejen rychtářem, ale i kurátorem sboru, navrhl, aby byl sbor přeložen do blízkého městečka Bohdanče. Bohdaněč byl ale od roku 1621 zcela katolický a nežil v něm žádný protestant. Je tedy jasné, že o evangelický sbor na svém území nestál. Stejného názoru byly potom vrchnostenské úřady i gubernium. Salavcův záměr byl tedy zcela odmítnut. Tím mohla být záležitost vyřízena. Jenže tento Salavcův počín vedl k těžké roztržce s farářem Borym. Salavec si na Boryho stěžoval a věc skončila opět u vrchního v Pardubicích. Bory na Salavcovy výtky u vrchního rychtáře Salavce obvinil ze záměru církev okrást a rychtář byl na dva dny uvězněn. Salavec po této trapné události sbor opustil a s celou rodinou později přešel k církvi katolické. Bohužel jeho odchodem utrpěl i sbor. Salavcovi příznivci přestali totiž na bohoslužby chodit.⁶⁹

Bory pak ještě stačil dostavět faru a založit nový evangelický hřbitov, který nahradil původní starý a pro nadměrnou vlhkost nevyhovující hřbitov na okraji obce. Jeho spory se sborem se ale prohlubovaly a jejich četnost se zvyšovala. Nakonec v roce 1850 rezignoval, 1851 ukončil služku a o dva roky později v Bukovce zemřel. Pohřben je na novém hřbitově na okraji lesa, který sám založil. Josef Bory byl posledním maďarským kazatelem v Bukovce.⁷⁰

Po odstoupení Boryho přišel do Bukovky Jan Skalák (1851-1856). V Bukovce se mu velmi líbilo. Podařilo se mu urovnat vztahy ve sboru a započíná přípravy na stavbu nového kostela. Ale pro nedostatek financí se od stavby upustilo. Jan Skalák odešel z Bukovky už roku 1856. Důvodem tentokrát není nějaký konflikt nebo zanedbání povinností či příliš veliký dluh na nevyplaceném platu, jak tomu bylo u předchozích

⁶⁸ DOBIÁŠ, Josef. *Dějiny evangelicky reformované církve v Bukovce až do roku 1856*. Časopis historický, roč. 1, 1881, s.33

⁶⁹ KOZÁR, Aleš. *Bukovka v proměnách času*. 1. vydání Brno, Tribun EU. 2015. s.71

⁷⁰ Tamtéž, s.71-72

případů, ale zdravotní stav. Vlhké prostředí fary a snad i blízkého okolí, bohdanečský mikroregion ve kterém Bukovka leží se vyznačuje množstvím rybníků a bažin, mu způsobovalo časté a bolestivé záněty očí, ze kterých se pak ještě dlouho léčil.⁷¹

Josef Dobiáš, kazatel a historik

V historii Bukovského evangelického sboru je nejvýznamnější postavou bezpochyby Josef Dobiáš (1831-1908). Pocházel z Libenic u Kutné Hory. Po studiu na evangelickém gymnáziu v Těšíně přešel na akademické gymnázium do Prahy, kde byl jeho spolužákem Jan Neruda.⁷² Po té studoval evangelickou teologii na Vídeňské evangelické fakultě a ve švýcarské Bazileji. Zde se seznámil s farářem Wilhelmem Legrandem se kterým si po odchodu do Čech ještě dlouhá léta dopisoval. Farář Legrand také Dobiášovi finančně přispíval nejen na stavbu kostela, ale i na živobytí. "Salár byl poměrně malý a tak Dobiáš, stejně jako většina jeho předchůdců v Bukovce má občasnou nouzi. V roce 1865 Legrand nečekaně navštívil Dobiáše v Bukovce a spatřil jeho zdejší chudobu, významně přispěl na zakoupení pole Skopánek po bývalém rybníce, které právě prodávalo pardubické panství. Po zakoupení na něm řadu let farářova rodina hospodařila a užívala jej jako přilepšení k nevelkému saláru."⁷³

V roce 1857 se Dobiáš vrátil ze studií do Čech a v listopadu téhož roku byl ordinován. To je již zvoleným farářem v Bukovce. Faktickou službu nastoupil v roce 1858 a setrvává zde rovných 50 let. Byl nejen kazatelem, ale také historikem a redaktorem. Pořádal přednášky s historickou a náboženskou tematikou. S tiskařem a vydavatelem Františkem Hoblíkem z Pardubic vydávali vůbec první historický časopis. Bohužel vycházel pouze jediný rok. Pokus o vydávání dalšího časopisu *Historický sborník* dopal ještě hůř. V roce 1882 odovděl, když jeho manželka podlehla neštovicím. Starost o domácnost a výchova malých dětí tak zůstala pouze na faráři Dobiášovi a na redakci časopisů a podobné aktivity

⁷¹ KOZÁR, Aleš. *Bukovka v proměnách času*. 1. vydání Brno, Tribun EU. 2015. s.72

⁷² ŘÍČAN, R. *Josef Dobiáš Bukovský, evangelický farář historik*. Zvláštní otisk z ročenky Husovy fakulty. Vlastním nákladem. Praha 1929-1930, s. 72

⁷³ Zápisky faráře Josefa Dobiáše z Bukovky o událostech v roce 1866 ve válce Rakousko- Pruské, Upr. Emílie Hadačová. Strojem psané zápisky v soukr. držení, svázané v sešitě bez vřočení s. 23

nezbýval čas. Přesto ale vypomáhal s kázáním v okolí, kde bylo potřeba, zejména kázal v Přelouči a to až do roku 1887, než si zde zřídili vlastní sbor. Také pokračoval se zájmem v badatelské činnosti a studiu historie. Zajímal se především o historii Bukovky a jejího okolí, sbíral informace a materiály, které byly později využity učitelem na pokračovací škole hospodářské v Rohovládově Bělé, Františkem Rosůlkem. Ten je použil ve svém spise *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko*. Intenzivně se zajímal zejména o odkaz M. Jana Husa a stavěl se na jeho obranu proti v té době stále ještě častým útokům na jeho osobnost. Věnoval mu celou řadu článků a vydal mj. také stati *Mistr Jan Hus, reformátor církve české* (1869), *Jan Hus a naše šlechta* (1870), *Husův poslední den* (1882) či *Život Jana Kalvína* (1864). Roku 1869 byly oznamovány dokonce Dobiášovy *Dějiny evangelické církve v Čechách*, které měly vyjít u pražského vydavatele Kobra, ale z neznámých důvodů k vydání nedošlo. Řada dalších prací zůstala pouze v rukopise, např. *Historie českých bratří, Betlémská kaple, Konrád Waldhauser, Jan Hus v Betlémě* a další. Patrně díky zprostředkování syna Jaroslava publikoval také v listech českých evangelíků v USA.⁷⁴

Josef Dobiáš se také stýkal, spolupracoval a korespondoval s významnými Čechy své doby. Jmenovitě například s T.G. Masarykem. Kromě spolužáka Nerudy byl jeden z jeho profesorů Václav Kliment Klicpera. Jeho manželka Emilie byla rozená Karafiátová, příbuzná faráře Karafiáta, autora dodnes oblíbených *Broučků*.⁷⁵

Josef Dobiáš zemřel 20. března 1908 v 77 letech života v Bukovce. Pohřben je na bukovském hřbitově a na jeho paměť je umístěna od roku 1947 v kostele pamětní deska.⁷⁶

⁶⁹ KOZÁR, Aleš. *Bukovka v proměnách času*. 1. vydání Brno, Tribun EU., s.73-74

⁷⁰ Tamtéž, s.73

⁷¹ Tamtéž, s.77

Stavba nového kostela

Protože starý a malý dřevěný kostelík byl již nevyhovující, uvažoval sbor o kostele novém, kamenném, krytém taškou. Z nedostatků financí byla však stavba několikrát odložena, jak jsem se již zmínili výše. Nový kostel se stavěl na začátku působení Josefa Dobiáše v roce 1859-61 podle návrhu vyhlášeného architekta Františka Schmoranze staršího ze Slatiňan, který působil jako městský architekt v Chrudimi a navrhoval už evangelický kostel v Dvakačovicích. Vlastními staviteli pak byli pánové Karel Muška z Přelouče a Jan Woluník z Choltic.⁷⁷ Dobiáš sháněl prostředky na jeho stavbu, kde se dalo, u pardubického i chlumeckého panství i u kabinetní kanceláře císaře Ferdinanda V.⁷⁸ Donátorem byl již zmiňovaný Dobiášův přítel Wilhem Legrand. Největší pomoc se mu podařilo získat od svobodného města Basileje, Gustav - Adolfského spolku a dalších. Tito jsou vzpomenuy na fasádě kostela.⁷⁹ Základní kámen byl položen 4. července 1859 v 9 hodin ráno a kostel byl posvěcen při slavnostní bohoslužbě 18. října 1861. Ve spisovně bukovského sboru se zachoval přesný zápis o průvodu od fary ke kostelu, včetně řazení a jmenného seznamu významných účastníků.⁸⁰

Kostel je jednodlní novorománská stavba s hranolovou věží nad vstupním průčelím. Budova má půdorys přibližně 19m a 11,6m na šířku. Ve vestibulu kostela jsou symetricky umístěna dvě točitá schodiště na kůr a do věže. Příchozího na první pohled upoutá dřevěná kazatelna zdobená vinnou révou s hrozny a velice nápadnou střechou ve tvaru věže s pěti špicemi. Pod ní se nachází kamenný obětní stůl, pokrytý sametovým příkrovem. Kostelní loď je bez výzdoby, jsou zde pouze lavice po obou stranách ve stejném směru. Dvě jednoduché lavice pro kazatele a představené sboru jsou umístěné proti sobě po levé a pravé straně oltářního prostoru a jsou rovněž bez ozdob. Kruchta je dřevěná, její strop je zdobený původními dobovými kazetami. Na kruchtě jsou varhany, dnes již s elektrickým ventilátorem. Celý prostor osvětlují dvě řady nad sebou symetricky

⁷⁷ Srov. *Smlouva o uskutečnění stavby kostela*. Spisovna farního sboru v Bukovce, fond kostel. R-III-C-4/2.

⁷⁸ *Rodinný památník ku dni stých narozenin našeho otce a praotce Josefa Dobiáše, ev. ref. faráře v Bukovce (1831-1931)*. Rukopis, 1931, s.3-4

⁷⁹ *Levá kartuše u hlavního vchodu*.

⁸⁰ stov. *Pořádek slavnosti posvěcení evangelického kostela chrámu Páně v Bukovce blíž Pardubic*. Chrudim, 1861, s. 2, Spisovna farního sboru v Bukovce. R-III-D/1.21

umístěných oken. Kostel díky tomu působí světlým a vzdušným dojmem, i když vzhledem k proporcím se kazatelna jeví poněkud vysoko, takže je na ní z prvních lavic špatně vidět nebo je nutná nepohodlná poloha v záklonu. Kostel je vybaven cínovým bohoslužebným nádobím k Večeři Páně, tedy velmi masivní konvicí na víno, tácem na chléb a dvěma stejnými kalichy. K těmto nádobám patří ještě též cínová křestní souprava a malý kalíšek pro vysluhování nemocným. Od svého postavení se kostel ani mobiliář prakticky nezměnil. Drobné udržovací opravy byly v letech 1929, 1951 a 1963, poslední pak v letech 1995-1996 a to opět s laskavým přispěním města Basilej.⁸¹

Ve věži bukovského kostela visely tři zvony. Svolávaly k bohoslužbám a oznamovaly jejich začátek a konec. Za druhé světové války byly dva velké zvony rekvírovány, stejně jako ve zvonici katolického kostela v nedaleké Rohovládově Bělé a byl ponechán jen jeden malý zvon. Po válce se už do věže nikdy nevrátily.⁸² Při opravě fasády v roce 1996 byl zazděn otvor ve zvonici, kterým byly zvony svěšeny a který byl po celou dobu provizorně zajištěn pouze prkny. Jinou cestou se zvony nemají jak do věže dostat. Vzhledem k přetrvávajícímu nedostatku financí, bukovský sbor o zakoupení nových zvonů v budoucnu neuvažuje.

Evangelická škola v Živanicích

Po dokončení kostela se Dobiáš pustil do dalšího projektu a to je zřízení evangelické církevní školy v Živanicích. Ve sborovém archivu se uchoval doklad o předběžném závazku složení peněz na provoz školy ze dne 17. ledna 1866 podepsaný Dobiášem a členy sboru.⁸³

Vyučovat se začalo 4. října 1869 v provizorních prostorách zapůjčených sedlákem Václavem Pavelkou. Zapsáno do ní bylo 39 žáků, nejvíce ze Živanic a to 19. Finance na provoz školy a vydržování učitele byly vynakládány z příspěvků rodičů, farního sboru a školního fondu. Ostatní pak z darů a sbírek. Např. příspěvek z města Basileje a pomoc od faráře Legranta činilo 30 zl. Na jaře 1870 se stal učitelem velice mladý Antonín Filipi a už v létě se škola stěhuje do Neratova. Zde byla koupena budova bývalého hostince,

⁸¹ KOZÁR, Aleš. *Bukovka v proměnách času*. 1. vydání Brno, Tribun EU., s.81

⁸² *Příkaz k vydání zvonů* - psaný v němčině z roku 1941. Spisovna farního sboru v Bukovce - dokument není nijak označen

⁸³ *Úmluva o složení peněz při založení školy v Živanicích*. Spisovna farního sboru v Bukovce. R-III-D/1.

kam se měla škola stěhovat, avšak 1873 byla prodána. Učitel Filipi byl navíc odveden k vojsku a tak se v Neratově neučilo. Zašlo to tak daleko, že hejtman kraje posílá důrazné upozornění, že děti nenavštěvují školu žádnou a to ani státní, proto můžou být rodiče stíženi pokutou. Škola se pak už pravděpodobně neotevřela a v roce 1895 byl zrušen i prázdný školní fond. Peníze sbor použil jinak, nejspíše na placení obrovských dluhů a soudních výloh, neboť věřitelé na něj podávali žaloby.⁸⁴

Po smrti Dobiáše nastoupil do sboru Bedřich Gerža (1910-1921). Jako farář působil předtím na Moravě a v Chorvatsku. Ve sboru byl velice oblíbený, pracoval hlavně s mládeží. Ve sborovém archivu se dochovalo i několik dopisů, které si vyměnil se členy sboru, kteří musel narukovat za I. světové války. Také on sám působil jako vojenský duchovní pro Moravu a Slezsko a to po odchodu z Bukovky v roce 1921.⁸⁵

Sbor zůstal potom celých 6 let bez faráře. Působila zde ale velmi početná skupina mládeže, velice aktivní, která pro potřeby sboru vybudovala novou sborovou modlitebnu, tzv. Husovu síň. Nachází se velice blízko kostela a sloužila jak pro různé sborové akce, tak jako nedělní škola. V dnešní době je využívána převážně jako modlitebna k pravidelným bohoslužbám v zimních měsících, protože na rozdíl od kostela v ní lze topit. Po šesti letech bez pastora přišel Jan Vajer (1926-1931), který ale pro těžkou nemoc musel sbor opustit a pak byl na 10 let instalován Josef Kubiček (1934-1943). Ten rovněž rád pracoval s mládeží. Odešel potom do Litomyšle a posledních 14 let služby působil jako senior Chrudimského seniorátu.⁸⁶

17. a 18. prosince roku 1918 se v Praze konal generální sněm dvou evangelických církví helvetského a augsburského vyznání, který rozhodl o sloučení obou církví. O rok později byl potom schválen nový název církve a to Českobratrská církev evangelická, ČCE, jenž má ve znaku kalich stojící na bibli. K této církvi se také přihlásil bukovský sbor.⁸⁷

⁸⁴ KOZÁR, Aleš. *Bukovka v proměnách času*. 1. vydání Brno, Tribun EU. s.81

⁸⁵ TOUL, Jan. *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny*. Vlastním nákladem, České Budějovice, rok neuveden, s. 63

⁸⁶ KOZÁR, Aleš. *Bukovka v proměnách času*. 1. vydání Brno, Tribun EU., s.83

⁸⁷ TOUL, Jan. *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny*. Vlastním nákladem, České Budějovice, rok neuveden, s. 22

Poválečná léta bukovského sboru a současnost

V době II. světové války přišel do Bukovky ze západočeského Merklína farář František Hrouda.⁸⁸ Sbor měl tehdy 800 členů, ale už po válce odešla spousta rodin do pohraničí a tak byl rázem o 250 duší chudší. S návštěvností bohoslužeb to bylo ještě horší, pravidelně jich chodilo asi jen 25-50.⁸⁹ První věcí co nového faráře zarazilo bylo velké zanedbání farních budov. Především fara byla ve velmi špatném stavu a rovněž kostel a jeho interiér vyžadoval opravu. Farář Hrouda obojí s velkými těžkostmi realizoval.⁹⁰

Kromě svého působení jako pastora sboru se do života Bukovky zapsal i jinak. Dlouhá léta působil jako člen Národního výboru, kronikář a rád vypomáhal místnímu zemědělskému družstvu jako řidič traktoru. Bukovskými byl oblíben. Oficiálně odešel do důchodu v roce 1976, ale i nadále zůstal ve sboru a vypomáhal nejen v Bukovce, ale sloužil bohoslužby i po okolí, kde bylo potřeba. Po faráři Josefu Dobiáši je to druhý nejdéle sloužící pastor v Bukovce. Na začátku září 1988 byl však na své faře stížen těžkou mrtvicí a o týden později zemřel. Pohřben je v rodinné hrobce rodu Řeháků v Podmokách. Ve stejnou dobu kdy zemřel farář Hrouda, odešel z Bukovky i jeho nástupce, tehdy ještě mladý vikář Pavel Keřkovský (1980-1988). Sbor musí být opět administrován.⁹¹

⁸⁸ Doba působení od roku 1942 - 1976, i přes mnohé nabídky farářského místa z jiných sborů v Bukovce zůstal až do své smrti v roce 1988.

⁸⁹ *Zpráva o životě sboru*. Spisovna farního sboru v Bukovce. R-III-C 3/17.6

⁹⁰ O nevyhovujícím obydlí faráře v Bukovce jsme již několikrát hovořili. Farářův byt nevyhovoval snad v žádné době. Pro špatné podmínky bydlení sbor také o faráře na dlouhá léta přišel. Než vlhkou a studenou faru v Bukovce, raději volili namáhavé docházení ze vzdálených Krakovan. Neustálé finanční problémy způsobily, že novou faru, kterou stavěl Dobiáš musel dlouhá léta obývat nedokončenou. Po válce bylo konstatováno, že stav farní budovy je natolik špatný, že bude lépe postavit faru novou. Sbor tedy šetřil peníze, ale v roce 1953 přišla "Zápotockého" měnová reforma a tak sbor o veškeré úspory téměř přes noc přišel. S vlastním započítáním stavby se vlastně nezačalo nikdy. Nakonec byl zakoupen dům čp.59, který farář Hrouda přebudoval v dnešní jednopatrovou faru se dvěma byty a kanceláří. Celou dobu přestavby ale dílo provázeli těžkosti. Kromě již zmíněného nedostatku financí to byl i nedostatek stavebního materiálu. Další problém byl také nezáměr a neochota členů sboru. Zatím co z počátku se zdálo, že vše půjde jak má, původní nadšení rychle opadlo a tak naprostou většinu stavebních prací vykonal farář Hrouda s jedním mistrem zednickým, panem Jelínkem, kterému tehdy bylo přes 70 let, sám.

⁹¹ KOZÁR, Aleš. *Bukovka v proměnách času*. 1. vydání Brno, Tribun EU., s.84

Život sboru na přelomu tisíciletí

První a zatím jedinou ženou, která vedla sbor byla tehdy ještě diakonka Dagmar Ondříčková (1989-1993), kterou ovšem zvolili faráčkou v Berouně a tak z Bukovky po 4 letech odchází. Uvolněný úřad faráře převzal ThDr. Jiří Doležal (1994-2004). Ten zde ale nebydlel a jako důchodce sem dojížděl pouze v neděli ze svého bytu v Pardubicích. Od roku 2006 se farnosti ujal luteránsky zaměřený pastor Martin Grombiřík. Jeho působení ve sboru ale nebylo idylické. Ortodoxně helvetsky smýšlející členové sboru, hlavně ti starší, si neuměli zvyknout na jeho moderní styl v luteránském duchu a tak vznikalo nepřehlédnutelné napětí. Proto Martin Grombiřík ani nedokončil svoje volební období, závazek zrušil a už v roce 2010 odešel i s rodinou do Brna, kde působí jako studentský farář augsburského sboru. Současným pastorem je docent Dalibor Antalík z pražské Filozofické fakulty. Momentálně má sbor "papírově" asi 200 členů, přímých účastníků bohoslužeb bohužel jen kolem 30. Vlastní zmíněný kostel, Husovu síň a patrovou farní budovu se zahradou, kde pořádá sborové akce. Kromě pravidelných bohoslužeb jsou to 2x týdně biblické hodiny a také nedělní škola.⁹²

⁹² Sbor ČCE v Bukovce: Kniha ohlášek, květen 2014 Spisovna farního sboru v Bukovce r. 2014

3. Pardubický reformovaný sbor

I přesto že pardubický evangelický sbor je o hodně mladší, je slušné se o něm zmínit. Po tolerančním sboru v Bukovce na území pardubického vikariátu další sbor vznikl v Dvakačovicích. Nic méně nemůžeme říct, že by v Pardubicích nebyli evangelíci. Počet předepsaných duší ke vzniku samostatného sboru, jak to vyžadoval toleranční patent, ale v pardubicích nebyl. Nejvíce evangelíků se shromažďovalo na čáslavsku a na chrudimsku. Aby mohl vůbec nějaký sbor vzniknout daly se dohromady evangeličtí příznivci kromě Pardubic ještě z Hrochova Týnce, Holic, Dašic a Chrudimi. Tím splnili požadovaný počet duší (700) a v roce 1783 založili sbor. Největší počet evangelíků se přihlásil v okolí Dvakačovic na Pardubicku a protože v Dvakačovicích nebyl katolický kostel, bylo rozhodnuto, že sídlo sboru bude právě tam. Úřady s volbou souhlasily a tak sbor zve prvního kazatele. Byl jím Jan Szalay z Uher (1783-1788). Už v roce 1784 se stává v Dvakačovicích fara a o rok později modlitebna podle tolerančních předpisů. Pozemky na kterých byly budovy vystavěny a na kterých také byl založen evangelický hřbitov, zakoupil sbor od Vejvanovické katolické farnosti, již pozemek patřil jako záduší. Kupodivu s Vejvanovickou farností nebyl žádný problém ve strpění nového evangelického sboru v sousedství.⁹³

Už v roce 1852 se začal stavět kamenný kostel a v roce 1856 byla postavena u kostela věž. Tedy celých 5 let předtím, než stavění věží u evangelických kostelů bylo dovoleno. Kostel byl postaven podle návrhu architekta Františka Schmoranze ze Slatiňan, který, jak už jsem zmiňoval, navrhnul i evangelický kostel v Bukovce. Věž kostela byla osazena třemi zvony. Kostel byl v roce 1860 slavnostně vysvěcen a uveden v užívání. O šest let později byla také otevřena nová evangelická škola, které byla v roce 1881 věnována nová školní jednopatrová budova. Vyučovalo se zde až do roku 1919. V roce 1895 se Dvakačovický sbor poprvé dělí a vzniká nový sbor v Chrudimi a 1902 filiální sbor v Pardubicích, který se v roce 1921 osamostatnil.⁹⁴

⁹³ Srov. *Z historie Dvakačovic 1881*. Spisovna farního sboru v Pardubicích, fond - sborový život R-III-D/1.

⁹⁴ Tamtéž

Sborový život a budování chrámu Pardubicích

Přestože Pardubičtí prakticky vlastní sbor měli, byli součástí spojeného sboru v Dvakačovicích. Tato praxe byla velice nepraktická. Dvakačovice jsou poměrně daleko od Pardubic a pěší cesta zvláště v zimním období byla velice nepříjemná. Pardubičtí evangelíci tak navštěvovali bohoslužby jen sporadicky, obvykle pouze na významné církevní svátky, když měla být vysluhována Večeře Páně. "Touha po Slovu Božím a společném shromáždění byla ale silná. Proto se už roku 1800 začalo uvažovat o kostelu vlastním. Prozatím se scházeli v domě tiskaře Františka Hoblíka, kam také docházeli mnozí evangeličtí faráři k bohoslužbám a k výuce náboženství pro děti. Pravidelná setkání se ale začala konat až 1887, kdy začal v Přelouči působit farář Bohdan Mareš. Tehdy už jeho bohoslužby navštěvovalo 50 věřících."⁹⁵

Prostory však přestaly stačit a tak se našla místnost v bývalé reálce. Místní starší poté žádali faráře v Dvakačovicích, aby mohli být v Pardubicích konány reformované bohoslužby a poukazují jako roční úhradu 72 zl. Žádost byla vyslyšena i u úřadů a tak se bohoslužby konaly ve staré reálce a to až do postavení nového kostela. Bohoslužby byly buď čtené nebo sem dojížděl farář Mareš z Přelouče, který tu roku 1890 založil kazatelskou stanicí. Mezi faráři zde kázajícími býval i autor slavných *Broučků*, Karafiát. Reálka ale nesloužila jen reformovaným. V Pardubicích žilo také několik rodin augsburského vyznání. I oni se scházeli v reálce k bohoslužbám. Jako kazatelé jim posluhovali faráři z Trnávky a Hradce Králové.⁹⁶

Pardubice stojící na hlavní železniční trase se také začínají rozrůstat. Stěhovalo se sem za prací stále více lidí z venkova a mezi nimi jsou přirozeně i evangelíci. Protože stále rostla potřeba vlastních důstojných prostor, ustanovil se v roce 1892 "Spolek pro postavení chrámu Páně v Pardubicích," jehož předsedou se stal František Hoblík. Ten měl zajistit podmínky pro stavbu a v roce 1896 zakoupil pozemek. I přesto, že pokladnu tím notně vyprázdnil, začalo se ještě téhož roku se stavbou kostela a už za rok byla stavba hotova. Její cena bez mobiliáře byla 7.240 zl. 30 kr. Peníze na stavbu získali sami věřící, kteří si neváhali půjčit u peněžních ústavů. 29. června 1897 byl chrám slavnostně posvěcen.⁹⁷

⁹⁵ *Jubilejní almanach k 111. výročí postavení kostela*, Silueta Pardubice 2008 s.9

⁹⁶ Srov. *Život ve sboru 1889-1917*. Spisovna farního sboru v Pardubicích R-III-D/4.

⁹⁷ Srov. *Stavba chrámu a opravy 1898-1922*. Spisovna farního sboru v Pardubicích. fond - kostel R-III-C4/1.

Kostel je jednoduchá obdélníková stavba s průčelím ze Sladkovského ulice. Dnes sice stojí na rohu ulice Hronovické a Sladkovského, ale v době svého vzniku stával o samotě. Interiér kostela je strohý, praktický. Tři řady kostelních lavic vyplňují téměř celý vnitřní prostor. V zadní části nad hlavním vchodem je po celé délce kruchta s varhanami a jednoduchým vnitřním schodištěm. Na čelní straně se nachází nevysoká dřevěná kazatelna s dvouramenným schodištěm a jednoduchou helmovitou střechou, osazenou velkým dřevěným kalichem. Před kazatelnou je dřevěný oltářní stůl stejné barvy jako kazatelna. Tvoří spolu jeden celek.⁹⁸

Ve spisovně pardubického sboru se dochoval také pořádek slavnosti slavnostního předání. "Mezi přítomnými hosty byl především superintendant Szalatany, 11 evangelických farářů, jeden bohoslovec, faráři již v Pardubicích vypomáhající Bohdan Mareš a Emanuel Havelka. a další. Byly zde také zástupci význačných úřadů a škol. Věřících se sešel hojný počet, krom příslušníků místního sboru také velký počet přespolečných, z nichž někteří vážili na slavnost cestu i mnoha mil."⁹⁹

V novém kostele se konaly helvetské bohoslužby a to 26x do roka. Většinou byly čtené, krom výročních svátků a slavností velikonočních, kdy byl přítomen kazatel a vysluhovala Večeře Páně. 6x do roka se potom kostel zapůjčoval i evangelíkům augsburským, kterým zde pravidelně posloužil farář Hrejsa z Trnávky.¹⁰⁰ Krom bohoslužeb zde byla zřízena a provozována i nedělní škola. Konala se v přilehlých místnostech kostela. Jejím učitelem byl Čeněk Dvořák.¹⁰¹

Přestože si sbor spravoval svoje záležitosti sám, stále byl součástí farního sboru v Dvakačovicích, musel mu tedy platit salár 510 zlatých ročně a to až do prosince 1902.¹⁰² Teprve až ve zmíněném roce 1902 církevní rada vyřídila kladně potřebné náležitosti včetně povolení ve Vídni a 8. prosince byla provedena první volba církevního zastupitelstva při nově zřízeném filiální sboru v Pardubicích. Řádných členů bylo tehdy 92, zvoleno bylo 30 a 6 náhradníků. 1. ledna 1903 začal sbor samostatně fungovat. Bohoslužby se konaly každou neděli, i když povětšinou čtené. Naplno začala také pracovat nedělní škola a to vždy odpoledne. Jako vzor si vzala nedělní školu v Kolíně, kde chodily děti

⁹⁸ *Jubilejní almanach k 111. výročí postavení kostela*, Silueta Pardubice 2008 s.10

⁹⁹ *Slavnost otevření chrámu 29.6.1897*. Spisovna farního sboru v Pardubicích fond -kostel R-III-D/3

¹⁰⁰ *Srov. Život ve sboru 1889-1917*. Spisovna farního sboru v Pardubicích, fond - sborový život R-III-D/4.

¹⁰¹ *Jubilejní almanach k 111. výročí postavení kostela*, Silueta Pardubice 2008 s.10-11

¹⁰² Tamtéž, s.11

za doprovodu a účasti dospělých. Škola měla 7 učitelů, kteří měli každý pátek společnou přípravu. Byly to vesměs členové místního sboru. Návštěvnost byla poměrně veliká, 50-60 dětí a 20 i více dospělých.¹⁰³

Od roku 1907 zřídil, na žádost svých členů, filiální sbor také nedělní školu v Měticích. Mětických členů bylo tehdy asi 90 a 50% z nich se účastnilo pravidelných bohoslužeb. Do mětické nedělní školy chodilo asi 25 žáků a to každou neděli. Jako učitelé tam působili manželé Chybovi, kteří dojížděli z Pardubic. Kromě nedělní školy se pořádaly i biblické hodiny, Sdružení paní a dívek a fungoval zde dokonce i pěvecký sbor.¹⁰⁴

Na počátku I. světové války zaplatil sbor poslední dlužnou částku za stavbu kostela. Celá umořená částka činila 8.200 zlatých. Zaplacená byla za 16 let. I přesto zřízení samostatného sboru nebylo možné, chyběly peníze k zajištění činnosti. Aby se mohl stát sbor samostatným bylo nutné mít minimálně 10.000,- K. Roční příjem činil však jen 7.300,- K. Sbor proto žádá o příspěvek Gustav-Adolfského spolku v Lipsku, který také finančně podpořil stavbu kostela v Bukovce. V lednu 1909 obdržel 500 marek, které byly určeny na stavbu farní budovy.¹⁰⁵

Tak jako stavba kostela a nutnost pořídit farní budovu pro případ příchodu vlastního faráře, musel se vyřešit problém s pochováváním sborových členů. Pohřbívání na hřbitově v Dvakačovicích bylo sice logické, přeci jen to byl stále mateřský sbor, ale pro vzdálenost od Pardubic nepraktické. Navíc se stále doufalo ve zřízení vlastního sboru v Pardubicích a tedy o vlastním evangelickém pohřebišti. Sboroví bratři z nedalekých Sezemic to vyřešili v roce 1909 koupí pozemku od místního obyvatele pana Janečka. Celkové vydání za pozemek a úpravu hřbitova bylo 1.696 K 40 hal.¹⁰⁶ Hřbitov byl roku 1929 ještě rozšířen.¹⁰⁷

¹⁰³ *Jubilejní almanach k 111. výročí postavení kostela*, Silueta Pardubice 2008 s.15

¹⁰⁴ *Jubilejní almanach k 111. výročí postavení kostela*, Silueta Pardubice 2008 s.15

¹⁰⁵ Srov. *Život ve sboru 1889-1917*. Spisovna farního sboru v Pardubicích fond - sborový život R-III-D/4.

¹⁰⁶ Srov. *Hřbitov v Sezemicích 1900-1921*. Spisovna farního sboru v Pardubicích. fond - kostel R-III-C4/3

¹⁰⁷ *Jubilejní almanach k 111. výročí postavení kostela*, Silueta Pardubice 2008 s.13

Samostatný farní sbor

Dne 21. září 1919 se staršovstvo sboru rozhodlo se schválením zastupitelstva požádat o jeho osamostatnění. 28 listopadu 1920 bere na vědomí přípis synodního výboru o osamostatnění. Po dvou desetiletích existence filiálního sboru, konečně pardubičtí opustili svůj mateřský toleranční sbor v Dvakačovicích a zvolili si první staršovstvo a o měsíc později i prvního Pardubického faráře. Tím se stal dvakačovický farář Pavel Havelka (1921-1945). Po ukončení služby v Pardubicích se vrátil zpět do Dvakačovic, kde v roce 1952 zemřel a je zde i pohřben.

Po osamostatnění sboru a příchodu prvního faráře vyvstal problém jeho ubytování. I přesto, že se členové staršovstva snažili za první světové války nějakou budovu, která by sloužila jako budoucí fara zakoupit, výsledek byl nulový. Prvním bytem faráře byly pronajaté prostory ve vile v Palackého ulici.¹⁰⁸ Aby bylo možné prostor obývat, musela se provést rozsáhlá rekonstrukce. Dům ovšem církev nevladnila a tak, když byl původním majitelem prodán, musel se vystěhovat i farář. Další volba padla na dům čp. 438 v Hronovické ulici. Byl sice malý, ale blízko kostela. Jeho majitelka ho odprodala za 60 tisíc Kč. U domu byla velká zahrada sahající přes pět domů. Proč staršovstvo tento dům za pouhý měsíc a stejnou cenu prodalo, není dodnes nikomu jasné. V archivu o tom není ani zmínka. Podle vyprávění pamětníků za to mohl sám farář Havelka, který to učinil jaksi o své vůli a bez vědomí staršovstva. Ať za to mohl kdokoli, byla to veliká chyba, kterou pardubičtí udělali a které dodnes velice litují. Farář Havelka potom prosadil koupi domu v Sakařově ulici za 65 tisíc Kč. Jenže po provedení nutných oprav se částka vyšplhala na 80 tisíc. Jako fara se dům ukázal být velice nevhodným, nachází se totiž 1,5 km od evangelického kostela a na opačném břehu Chrudimky. Přesto tu Havelka bydlel až do svého návratu do Dvakačovic v roce 1945.¹⁰⁹

¹⁰⁸ *Jubilejní almanach k 111. výročí postavení kostela*, Silueta Pardubice 2008 s.18

¹⁰⁹ Tamtéž, s.19

Další faráři bydleli na různých místech v Pardubicích. Vždy to ale bylo v blízkosti kostela v některé ze sousedních ulic. Až na začátku padesátých let se podařilo zakoupit polovinu domu čp. 638 a o několik let později i polovinu druhou. Tato budova patřila původně starostovi Pardubic, tiskaři a prvnímu kurátorovi sboru Františku Hoblíkovi. Farní úřad a byt faráře je zde dodnes.¹¹⁰

¹¹⁰ *Jubilejní almanach k 111. výročí postavení kostela, Silueta Pardubice 2008 s.19*

Závěr

Na počátku práce jsem si vytyčil cíl popsat vznik tolerančních sborů na území pardubického vikariátu a seznámit čtenáře s těžkostmi, které evangelické sbory provází po celou dobu jejich existence. Během příprav a shromažďování materiálů jsem ale zjistil, že obsáhnout podrobně zvolené téma vzhledem k časové náročnosti a dostupnosti různých materiálů, nebude až tak jednoduché. Sice jsem se nikde nesešel s vysloveně odmítavým postojem nebo nepochopením, ale schvalovací procesy mé žádosti o dovolení navštívit obecní a farní spisovny byly někdy neúměrně dlouhé. Navíc jsem byl udiven stavem některých spisoven a archiválií. Uložení různých listin ve společné krabici, neroztříděné na jedné hromadě, kde označení zcela chybělo a pod. Spousta materiálů také byla neúplných, protože buď byla zapůjčena a už se do spisovny nevrátila nebo se ztratila při různém stěhování. Nešetrné zacházení také spoustu dokumentů nenávratně poškodilo. Brzy jsem zjistil, že můj vytyčený cíl je nereálný a proto jsem se zaměřil pouze na toleranční sbor Bukovský a sbor Pardubický.

Výběr nebyl náhodný. Zvolil jsem je proto, že jsou poměrně blízko u sebe, tedy ve srovnatelných podmínkách jak historických, tak v podmínkách zeměpisných, středního Polabí a jejich formační procesy jdou velmi snadno porovnávat. Snažil jsem se postihnout původní nadšení věřících pro vlastní sbor, které bylo jak pro Bukovku, tak pro Pardubice společné, ale zatím co v Bukovce brzy opadlo až do téměř nezájmu a různé neshody mezi jednotlivými členy sboru i jejich faráři sbor několikrát málem zničilo, Pardubice se snažili vždy jít "kupředu". Že oba sbory patří mezi ty malé a poměrně chudé jsem věděl, ale zarazilo mě, jaké finanční potíže je provází po celou dobu jejich existence. Velká zadluženost a také hrozba žalob pro neuhrazení závazků, to všechno k mému překvapení patřilo ke každodenním starostem sborových správců a vlastně, sice v menší míře, patří dodnes.

Tato bakalářská práce není zcela jistě vyčerpávajícím pojednáním o životě reformovaných sborů na území vikariátu Pardubice od jejich vzniku až po současnost, ale mým úmyslem bylo, ukázat některá specifika a události, které je provázely.

Seznam pramenů a literatury

Seznam pramenů

Spisovna farního sboru Bukovka

fond - Činnost sboru

Kniha ohlášek, květen 2014, označeno 2014

Pořádek slavnosti posvěcení evangelického kostela chrámu Páně v Bukovce blíž Pardubic.

Chrudim, 1861, R-III-D/1.

Zpráva o životě sboru. R-III-C 3/17.6

fond -kostel

Smlouva o uskutečnění stavby kostela. fond kostel. R-III-C-4/2.

fond - účetní

Úmluva o složení peněz při založení školy v Živanicích. . R-III-D/1.

Spisovna farního sboru v Pardubicích

fond - kostel, (stavba, opravy)

Jubilejní almanach k 111. výročí postavení kostela, Silueta Pardubice 2008. Bez označení

Slavnost otevření chrámu 29.6.1897. R-III-D/3

Stavba chrámu a opravy 1898-1922. R-III-D/1.

fond - hospodářský

Hřbitov v Sezemicích 1900-1921. R-III-C4/3

fond - sborový život

Z historie Dvakačovic 1881. R-III-D/1.

Život ve sboru 1889-1917. R-III-D/4.

Pamětní kniha obce Rohovládova Bělá, díl 1, 1936

Rodinný památník ku dni stých narozenin našeho otce a praotce Josefa Dobiáše, ev. ref. faráře v Bukovce (1831-1931). Rukopis, 1931

Zápisky faráře Josefa Dobiáše z Bukovky o událostech v roce 1866 ve válce Rakousko- Pruské, neoznačená fotokopie strojem psaných zápisků

Seznam literatury

- BÍLÝ, Jiří. Jezuita Antonin Koniaš, osobnost a doba, Vyšehrad 1996. ISBN: 80-7021-191-1
- BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě 1*. Praha, 1995. ISBN 80-85942-10-0.
- BURIAN, Ilja, Jiří MELMUK a Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ. *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě 4*. Praha, 1995. ISBN 80-85942-15-1.
- CATALANO, Alessandro. *Zápas o svědomí :kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*. NLN Praha, 2008. ISBN 978-80-7106-942-3
- DENIS, Arnošt. Čechy po Bile hoře, díl II.a III. Nakl.Šolc a Šimaček, 1931
- DOBIÁŠ, Josef. *Dějiny evangelicky reformované církve v Bukovce až do roku 1856*. Časopis historický, roč. 1, 1881
- KADLEC, Jaroslav. „*Rekatolizace v Čechách*.“ In: Hledíková, Z.; Polc, J. V. (edd.) *Pražské arcibiskupství 1344-1994*. Praha: Zvon 1994
- KOBETIČ, Pavel. *Osobnosti Chrudimska*, Okresní muzeum Chrudim, 2002, 1. vyd.ISBN 80-902531-8-0
- KOZÁR, Aleš. *Bukovka v proměnách času*. 1. vydání Brno, Tribun EU. 2015. ISBN 978-80-260-8982-7
- LOUTHAN, Howard. *Obrácení Čech na víru aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*. 1. vyd. Praha: Rybka Publishers, 2011. ISBN 978-80-87067-07-9.
- MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční*. Praha, 1999. ISBN 80-204-0741-3.
- MIKULEC, Jiří. *Rekatolizace šlechty v čechách*. HavranPraha, 2005. ISBN 80-86515-54-0
- NEŠPOR, Zdeněk, R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Kalich, Praha 2009, ISBN 978-80-7017-129-5
- NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra bez církve?: Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem, 2004, ISBN 80-86067-92-0
- ROSŮLEK, František Karel. *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko*. Díl II. GARN, 2015
- ROSŮLEK, František Karel. *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko*. Díl III. Vlastním nákladem, 1909
- ŘÍČAN, R. *Josef Dobiáš Bukovský, evangelický farář historik*. Zvláštní otisk z ročenky Husovy fakulty. Vlastním nákladem. Praha 1929-1930
- ŘEZNÍČEK, Václav. *Jan Leopold Hay, vypsání jeho života a působení*. Nákladem zemědělského knihkupectví A. Neubert. Praha 1915
- TOUL, Jan. *Jubilejní kniha česko-bratrské evangelické rodiny*. Vlastním nákladem, České Budějovice, rok neuveden

VLČEK, Pavel, Petr SOMMER, Dušan FOLTÝN: *Encyklopedie českých klášterů*, Libri, Praha 1998,ISBN 80-85983-17-6

VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký: Česká legenda*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN: 978-80-7432-278-5